

Bojan Munjin

O SUDARU KAZALIŠTA SA ŽIVOTOM

Krležine i Parove *Zastave* u ZKM-u 1991. godine

Bio je 11. siječnja 1991. godine. Dan hladan i neugodan, uobičajeno zimski, ali daleko više od meteorologije golemu zebnju izazivala je atmosfera koja je vladala u društvu, na ulicama i u ljudskim srcima. Država Jugoslavija upravo je živjela posljednje mjesec se svoje političke agonije. Ljudi u Hrvatskoj priželjkivali su neku vrstu nacionalne slobode, doduše još uvijek nejasno i mutno; izmijenjena federacija, konfederacija ili nešto treće, ali pitanje svih pitanja koje se turbobno nadvilo nad većinu stanovništva glasilo je – hoće li biti rata ili neće. Na ulicama Zagreba već je bilo demonstracija protiv odluka iz Beograda, a u Beogradu se odlučivalo hoće li vojska uvesti izvanredno stanje u čitavoj državi ili neće. Toga dana Madona je prvi put otpjevala svoju pjesmu *Justify My Love*, a predsjednik Amerike, Georg Bush stariji, dobio je odobrenje od Kongresa da može napasti Irak. U Zagrebu je tog petka, 11. siječnja 1991. godine, u Zagrebačkome kazalištu mladih bila održana premijerna izvedba predstave *Zastave* prema romanu

M. Krleža – G. Para: *Krležine Zastave*, ZKM, 1991.

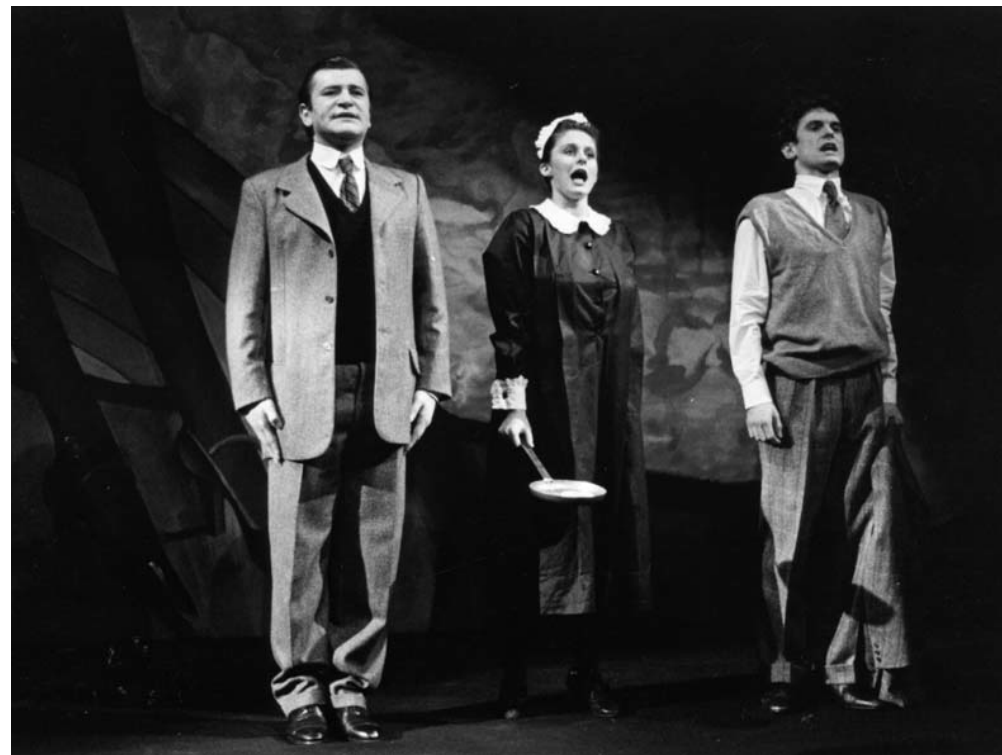
Miroslava Krleže i u režiji Georgija Para, dok se na ulicama Zagreba nitko nije naročito radovao toj provali demokracije na ruševinama Berlinskog zida. Nebo se bilo prilično smračilo. Predstava se iščekivala mjesecima, kao teatarski nešto veliko što će se dogoditi baš u ZKM-u, koji dotad nije bio specijaliziran za tako velike scenske zalogaše. Naime, bilo je pitanje treba li se ovo kapitalno Krležino djelo odigrati u Hrvatskome narodnom kazalištu ili u ZKM-u; pregovori po načelu treba – ne treba, odvijali su se iza zatvorenih vrata, a onda je negdje u onome jedva vidljivu procjepu između miga tadašnjih političkih struktura i ZKM-ove autsajderske želje za nečim velikim, ipak odlučeno da to bude kazalište u Teslinj 7. Ono što je međutim bilo ključno jest trenutak kada je predstava izvedena, u odnosu na temu koja se kao mutna rijeka provlači kroz pet knjiga ovog orijaškog Krležina romana. A ta tema smo naravno bili mi – na ovom komadiću zemljine kore – Hrvati, Srbi i ostali, koji se već stoljećima, osobito posljednjih stotinu godina, gombamo kako da riješimo svoje međusobne odnose. Naravno, izmjenjivali su se ratovi, revolucije i prevrati, nacionalni zanosi i ideološka

zaslijepjenost, državna uređenja i mahanje zastavama, ali ne riješivši nikada do kraja ta pitanja, dokotrijali smo se preko Krleže do toga 11. siječnja 1991. godine. Hrvatska je tada bila luda za svojom slobodom – radikalni i umjerenjaci pred našim su se očima svađali na ulicama i u Saboru – ali Hrvatska je i strepjela; bila je u središtu velike oluje koja se pripremala, dok obični smrtnici, što god zamislili u svojoj glavi, nisu mogli točno znati što se iza brda valja. Koliko su u tom trenutku ZKM-ovi glumci mogli pretpostaviti, na putu između garderoba i dvorane za pokuse ili na dan premijere, da se ono što izgovaraju na sceni, upravo događa na ulici? Teško je to reći: s jedne strane mladi ZKM-ovi prvaci osjećali su da se u njihovoj kući događa nešto značajno, a s druge, na toj predstavi bila je, uz ansambl ZKM-a, okupljena, u mnoštvu od pedesetak izvođača, prva postava hrvatskih i jugoslavenskih glumaca; Ana Karić, Pero Kvrčić, Relja Bašić, Drago Krča, Zvonimir Zoričić, Alma Prica i drugi, plus gost iz Beograda, veliki Ljuba Tadić – kao da igraju Pele, Maradona, Messi i Beckenbauer u istom sastavu. Mladi su gledali u ove majstore pozornice kao u bogove, ali jednim uhom jedno-

stavno su morali čuti vijesti iz Banskih dvora ili beogradskoga generalštaba. Glumac Rene Medvešek, koji je igrao središnju ulogu Kamila Emeričkog, danas kaže kako u tom trenutku kao vrlo mlad glumac s tako velikim zadatkom „nije znao tko mu glavu nosi“ u tako velikom ansamblu, te se primarno morao koncentrirati na prvu tako veliku ulogu u svojoj karijeri. „Po cijeli dan sam bio na probama a oko mene su se izmjenjivale glumačke zvijezde s kojima samo dan ranije nisam ni mislio da ću biti u podjeli. Naravno da sam osjećao što se oko nas tih dana događalo, ali bio sam previše uzbuđen kako da svoju ulogu na najbolji način iznesem na pozornicu, a bio sam i previše optimističan kao mladi čovjek, da bih mogao naslutiti da se pred nama nalazi jedan tako strašni i krvavi rat“, govori danas Medvešek. Bubnjevi u noći te hrvatske zime i Jugoslavije na izdisaju početkom 1991. postupno i agresivno su težili da nadjačaju sve ono što bi se o tom vremenu s pozornice moglo reći. Očevici govore da su ZKM-ovi glumci jurili iz garderobe u garderobu i uzrujano vikali, „zapamtite, ovo što mi radimo je za povijest“, ali što bi to zaista bilo oni tada nisu znali baš pouzdano reći. Redatelj Georgij Paro morao je iz mnogo razloga uoči premijere biti suzdržaniji i distanciraniji: „Zastave su *summa Krležiana* u kojima je Krleža progovorio o našem prostoru i vremenu kao sudbinskom modelu stalnog mijenjanja iluzija i propalih ideja“, rekao je Paro. Točka. Na premijeru je došao i predsjednik Tuđman, a legenda kaže da je on, tako krut i zakopčan, samo kurtoazno čestitao glumcima i nije se izjašnjavao o pojedinostima. Prvi vidljiviji upad gole stvarnosti na pozornicu, barem za glumce oko scene, bio je monolog Ljube Tadića koji igra srpskog političara u mirovini u prvim godinama Kraljevine SHS: „U Srbiji bato treba da se legitimišeš u javnosti, ko si i kakav si, da se pokloniš opanku do crne zemlje, jer gejak i opanak je narodna svetinja, ima bato da kažeš: vi ste gospodo oficiri naš nacionalni ideal, a to sve samo zato da bi dočekao svoj ukaz sa sto i dvadeset dinara mesečne plate kao pisar i čovek patriota, a de facto kao priglupa luda. Glavno je bilo u ovoj zemlji da glasno propovedaš svoje državotvorno uverenje, da veruješ u Kosovo, da pouzdano znaš šta hoćeš, a da hoćeš uvek ono što se odozgo hoće.“ A glumci: „Dok to Ljuba Tadić govori na sceni, pitamo se u nekim

fleševima naših misli, da li je to zaista napisao Krleža ili je to dopisana aktualna situacija“, svjedoči svoja sjećanja s premijere ZKM-ova glumica Urša Raukar. S druge pak strane, na toj istoj premijeri, čim se pojavio Ljuba Tadić na pozornici, prije no što je išta izgovorio, dobio je aplauz prepuna gledališta. Dobio je aplauz kao veliki beogradski glumac, bez obzira na to što se na Beograd u tom trenutku iz Zagreba gledalo s nemalim animozitetom. Poštovanje i ljubav za teatar i njegove junake, te strah i nacionalne razmirice dovedene do ludila, kao da su u tom trenutku stanovali u istoj ulici. Za vrijeme čuvenih demonstracija 9. ožujka 1991. u Beogradu, zagrebački glumci Zastava svjedoče, sjedeći u glumačkom salonu i čekajući svoj red za izlazak na scenu, kako su se pitali kakva je to fikcija u kojoj upravo igraju kada ona napadno sliči onomu što su upravo gledali na TV dnevniku. Ili u trenutku, kaže Urša Raukar, „kada smo nakon krvavog Uskrsa 1991. na Plitvicama na kojima je intervenirala vojska, igrali 'Zastave' i kada sam slušajući na sceni raspravu Kamila Emeričkog s ocem, političarem za sve režime, dakle Rene Medveška s Perom Kvrčićem. U toj sceni Kamilo kaže ocu: 'Sjeti se kako sam ti tada 1918. rekao da srpsku vojnu okupaciju Hrvatske smatram kapitalnom političkom greškom, čak šta više ludilom, koja će nam se kad-tad obiti o glavu.' U tom trenutku, stojeći iza scene, ja sam, moram reći, na 30 sekundi bila uvjerena da će biti rata“, kaže Urša Raukar. Naravno, nastavlja Urša, „da tu misao nisam mogla držati u glavi dulje vrijeme, ali nevjerojatno je kako se u jednoj predstavi u nekoliko sekundi rastvori sav užas koji nas je čekao“, svjedoči ova glumica. „Još jedino takvo preklapanje teatra i krvave stvarnosti dogodilo se 6. listopada, 1991. kada smo igrali 'Hekubu' u ZKM-u na prvi dan napada na Dubrovnik“, prisjeća se Urša Raukar.

ZKM-ove Zastave bile su velike bez obzira na vrijeme. Uza sve političke lomove o kojima je ona govorila, bila je to u svojoj dubini ljubavna priča, a opet, pogrebi su bili njen tužni lajtmotiv i glavni pokretač. Preko tog života koji se u strasti i vrelini palio i turborno i u crnini gasio ispričana je politička drama naših naroda. Ođigrana vrlo moderno, prije današnjeg modernizma, s bezbroj začudnih glumačkih minijatura, svedeno i minimalistički a opet s vizualno

Krležine Zastave

upečatljivom scenografijom državnih i nacionalnih zastava Zlatka Boureka, koje se sve na kraju treskom stropoštaju na pozornicu. Mrak. Mukla tišina. Aplauz. Kraj. Treba reći i to da značajna kontrolna točka za vrijednost ove predstave, za njezinu aktualnost i snagu, jest izvedba Zastava za srednjoškolce: četverosatnu predstavu gimnazijalci su gledali s neprekinutom pažnjom i bez ijednog izlaženja za vrijeme pauze. Kako kaže glumica ove predstave, Alma Prica, u *Zastavama* se spojilo tragično vrijeme i uzbuđljiv teatar.

Ipak, ironija toga zloslutnog siječnja '91. i premijerne izvedbe Zastava bila je u tome što je koktel nakon premi-

jere bio obrubljen svećanim toaletama, zveketom čaša sa šampanjcem i otmjenim smijehom, uz mudre izjave uvažanih teatrologa za medije, dok je u doslovce istom trenutku milijunski auditorij zgrčen čučao ispred svojih TV prijamljaka, dok su sve lošije vijesti u udarnom terminu smjenjivale jedna drugu. Kazališna kritika, nekoliko dana nakon premijere, od Dubravke Vrgoč, preko Ingrid Žic, Marije Grgičević i drugih, osim teatroloških argumenata o predstavi, spominjala je i aktualnost komada, ali nekako do crte općih mjesta kako se tu radi o Krležinu vizionarstvu, njegovu superiornom prikazu povijesti novijeg vremena, sukobima ideja, pokreta i stranaka, historijskom

Krležine Zastave

rušenju država i režima, slomu političkih ideala ili pak o predstavi koja „korespondira sa svojim vremenom“. Jedino je Mani Gotovac u tjedniku *Danas* od 22. siječnja 1991. u članku pod naslovom „Osjećanje na vlastitoj koži“ pisala o „podudarnosti onoga što se događa na sceni i onoga što se događa oko nas“ te *Zastave* ne naziva kazališnom predstavom već „povijesno političkim događajem prvog reda“, u kojem gledatelji nisu bili kazališna publika nego sudionici koji su na pozornici prepoznali svoju političku sudbinu koja se ispisuje upravo tada. Kritičarka Gotovac spominje u svome tekstu i govor predsjednika Hrvatske Franje Tuđmana u Predsjedništvu Jugoslavije u Beogradu, dva tjedna prije predstave, o preuređenju Jugo-

slavije, uspoređujući taj govor s Krležinim rečenicama na ZKM-ovoj pozornici. Glavna teza njezina teksta nije teatrološka nego politička: „Krleža je pišući o Velikoj Srbiji ponudio konfederaciju kao jedino mogući model.“ U takvoj jasnoj političkoj analizi treba spomenuti i Dalibora Foretića, koji je nedugo nakon premijere u svom tekstu, također u *Danasu*, apostrofirao kako Krleža spada u red oporbenjačkih hrvatskih mislilaca, od Držića, preko Križanića do Kranjčevića, koji ne pristaju na zadanu stvarnost, ali se rugaju i svim hrvatskim uskim političkim pretjerivanjima, kao i grlatim zagušljivim ideologijama i njihovim lažima „jer duhom žele izaći iz tjeskobe malog naroda na široku ravan pobune i slobode obespravljenog hrvatskog čovjeka“.

Krležine Zastave

Zastave su igrale i dalje, a stvari na ulici postajale su sve gorima. Kao što u predstavi na nekoliko mjesta stižu dramatična pisma, tako je i Ljuba Tadić u jednom trenutku ansamblu predstave napisao pismo. „Moje glumačko i ljudsko dostojanstvo nalaže mi da začutim i da treba da se povučem.“ Glumci su shvatili da u tom pismu nije bilo nikakve zlovolje ni nacionalnog svrstavanja: Ljuba je „začutao“ za sav ex-yu teatar na barem deset godina. Predstava je odigrana sedamdesetak puta, nedvojbeno premalo, ali, kako kažu glumci ZKM-a, *Zastave* su im omogućile da ostanu normalni, da ne budu slijepi i ostrašćeni. Jer, zaista nisu bile na loš način glamurozne, nikome ništa nisu docirale; one su samo bile strastvene u svojoj teatralnosti i

precizne u svojoj istinitosti, kako kaže glumica Alma Prica. Danas, 29 godina nakon premijere, čini se kao da je za nama nakon *Zastava* prošla čitava stoljetna epoha. Naime, danas živimo u civilizaciji uspjeha, onda smo još uvijek živjeli u civilizaciji ideologija. Ne bojimo li se, zato što nam vrijeme nalaže da budemo mladi, lijepi i nasmijani, kao i onda? Da, bojimo se rata, ovaj put i globalnog. Treba li opet igrati *Zastave*? Da, treba, jer opet živimo, kako kaže Paro, „u našem prostoru i vremenu kao sudbinskom modelu stalnog mijenjanja iluzija i propalih ideja.“ Ili kako kaže Alma Prica, prisjećajući se premijere 11. siječnja 1991., ali i svega ostaloga nakon toga: „*Zastave* stalno tinjaju u nama...“